

bîler Hakkındaki Bazı Görüşleri" (*AÜİFD*, XXIV [1981], s. 533-538); "Zayıf ve Mevzu Hadisler Açısından Tirmizî'nin Süneni Üzerine Bir İnceleme" (*DÜİFD*, VI [1983], s. 437-487); "Gadir-i Hum Meselesi" (*AÜİFD*, XXVI [1983], s. 461-470); "Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri" (*DÜİFD*, V [1989], s. 127-180); "Muhammed Sadık Necmi'nin Buhârî'ye Yöneltilmiş Bazı Tenkidler" (*a.g.e.*, VI [1989], s. 89-94); "Regaib Namazı Hakkında Bir Münazara" (*a.g.e.*, VII [1992], s. 13-45); "Şia-i İmâmîye'nin Hadis Anlayışı" (*Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 258-287). İzmir'de yayımlanan *Özlem* (1961) ve *Fidan* (1992) adlı dergilerde de yazıları bulunan Sofuoğlu ayrıca M. Zâhid Kevserî'nin *Fıkhü ehli'l-İrâk ve hadîşühüm* adlı Arapça eserini *Hanefî Fıkhının Esasları* adıyla ve Abdülkadir Şener ile birlikte tercüme etmiştir (Ankara 1991).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Cemâl Sofuoğlu, *İslam Dini Esasları: Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum*, İzmir 1999, s. 1-2, 663-758; a.mlf., *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Mealî*, Ankara 2008, s. 399, 474, 525, 528; Abdülkadir Şener, "Prof. Dr. M. Cemâl Sofuoğlu Kardeşim", *TY*, XXXIII/315 (2013), s. 54-55 [maddenin yazımında M. Cemal Sofuoğlu'nun ailesi ve yakınlarından alınan bilgilerden de yararlanılmıştır].

NİLGÜN SOFUOĞLU KILIÇ

SOFYA ULUCAMİİ

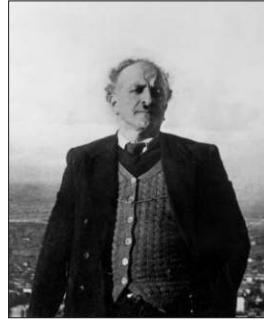
(bk. MAHMUD PAŞA CAMİİ).

SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil

(1901-1952)

Nakşibendî şeyhi.

Gölcük'ün Hamidiye köyünde doğdu. Çocukluğu Sapanca'nın Fevziye köyünde geçti. Babası Seyyid Said Hilmi Efendi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Arnavutluk'ta on yıldan fazla kadılık, daha sonra da çeşitli yerlerde imamlık yapmıştır. İbrahim Halil ilk eğitimini ailesi içinde aldı. Genç yaşta hâfızlık yaptı ve ardından ilmî icâzet aldı. Daha sonra gördüğü bir rüya üzerine İstanbul'a giderek Nakşibendî şeyhi Ahmed Hüsameddin Efendi'ye intisap etti. Şeyhi onu Manisa'ya Şeyh İzzeddin eş-Şâzelî'nin yanına gönderdi. Ardından Mısır, Irak, Suriye, Hicaz ve Yunanistan'da çeşitli şeyhlere bağlandı, özellikle Suriye'de son şeyhi Humuslu Ebü'n-Nasr Halef Efendi'nden feyiz aldı. Divanında tanıdığı ve kendilerinden feyiz aldığı kırk bir müşhidinin ismini zikretmekle birlikte

İbrahim
Halil
Soğukoğlu

(*Hülâsatü'l-âdâb*, s. 79) daha çok Nakşibendîliğe bağlı kalmıştır. Kaynaklarda, güçlü bir hâfızaya sahip olduğundan öğrenim hayatında çok sayıda hadis ezberlediği, dört mezhep fıkhını iyi bildiği, Arapça, Farsça, Kürtçe, Pomakça ve Fransızca gibi dilleri konuştuğu kaydedilir.

On dokuz yaşında iken Kuvâ-yi Milliye saflarında Büyük Taarruz'a katılarak Afyon cephesinde savaşan İbrahim Halil Efendi, Şeyh Said hareketinin (1925) ardından askere alındı ve 17. Kolordu istihbarat kalem kâtipliğinde yazıcı onbaşı olarak görev yaptı. Bu sırada bazı kumandanlarla da düştüğü ihtilâf üzerine istihbarat tabiki için gönderildiği Suriye'den dönmedi (1928). Halep'e giderek dört ay kadar Şeyh Ebü'n-Nasr Efendi'nin yanında kaldı. Şam, Lübnan ve Ürdün'e yaptığı seyahatlerin ardından Halep'in Afrin ilçesinde eski bir peygamber makamı olarak bilinen Urya Nebî Camii'ni tamir ettirip irşad faaliyetine başladı. İnsanları konuşmasıyla kısa sürede etkisi altına alınca bölge halkının çoğu kendisine intisap etti. Müridlerinin bölgede teşkilâtli bir güç haline gelmesi Fransız manda rejimini rahatsız ettiğinden 1930'da tutuklanarak Türkiye'ye teslim edildi. Kilis'e getirilip nezarete alınan İbrahim Efendi önce Şeyh Said hareketi içindeki Şeyh Osman'a yardım eden Hopalı Halil zannedildi, ancak Gaziantep'te yapılan kimlik tahkikatıyla durum anlaşılınca idamla yargılanmaktan kurtuldu. Bununla birlikte halkı şapka inkılabı aleyhine tahrik ettiğine dair Suriye'den gelen raporlar yüzünden Gaziantep'te on altı ay kadar hapisteye kaldı. Hapiste iken cuma namazı kıldırarak ve vaaz etmek için Gaziantep valisinden izin aldı, yaptığı vaazlarla hapishanedeki isyanları bastırdı, birçok sabıkalının ıslahını temin etti. 1931'de haptisten çıktıktan sonra da Gaziantep'te kaldı. Özellikle İslahiye ve çevresinde kısa sürede etrafına büyük bir mürid kitlesi toplaması bazı kimseleri rahatsız etti, aleyhinde çeşitli suçlamalar yapıldı. 1934'te Bakanlar Kurulu kararıyla Bilecik'e mecburi

ikamete gönderildi. Burada sıkı bir takip altında tutulmasına rağmen Suriye'deki müridleriyle alâkasını sürdürdü.

1937'de Hatay meselesi gündeme gelince bölgedeki nüfuzu bilindiğinden Bakanlar Kurulu kararıyla, mecburi ikamet kararı kaldırıldı ve Hatay meselesine katkı sağlaması istendi. Bölgedeki saygınlığı anavatana katılma meselesini referandumla belirleyecek olan Hataylılar'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhak yönünde temayül göstermeleri hususunda olumlu bir etki yaptı. Temmuz 1938'de Suriye'ye dönüp Fransızlar'a karşı mücadeleye devam ettiyse de müridlerinin yaşadığı bölgenin yoğun hava bombardımanına uğraması üzerine önemli bir grupla birlikte Türkiye'ye iltica etti. Bir süre Kilis'te tutulduktan sonra 25 Mart 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla yeniden Bilecik'e mecburi ikamete gönderildi.

İbrahim Halil Efendi II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Fransa'nın Suriye'deki etkinliğinin azalması üzerine Haziran 1940'ta Bilecik'ten kaçarak Suriye'ye gitti ve bir süre Halep'te gizlendi. Bu arada Fransızlar'la yaptığı yazışmalarla bir anlaşma zemini arayıp Kürt dağı bölgesi için özerklik sağlamaya çalıştıysa da askerî gücünü büyük ölçüde kaybettiğinden başarılı olamadı. Bunun üzerine Suriye'nin önde gelen kurtuluş hareketleriyle toplantılar düzenledi ve ülkenin bağımsızlığı için ortak bir cephe oluşturmaya çalıştı. Binden fazla silâhlı müridiyle Fransızlar'a önemli kayıplar verdirdi. Bu mücadeleden bir sonuç alamayacağını gören İbrahim Halil Efendi Türkiye tarafına geçtiği bir sırada "sınırı pasaportsuz geçme ve ruhsatsız silâh bulundurma" gibi suçlamalarla tutuklanarak kısa bir süre Kilis Hapishanesi'nde kaldı. 21 Haziran 1941'de Bakanlar Kurulu kararıyla Manisa'ya mecburi ikamete gönderildi. Bu arada Suriye, mürid hareketinin de önemli katkılarıyla Fransız manda yönetiminden kurtularak bağımsızlığını kazandı. Bu mücadele, Fransız Roger Lescot'un *Le Kurd Dagh et le mouvement mouroud* adlı eserinde konu edilerek dünya literatürüne "müridler hareketi" olarak geçti. Halil Efendi "Kürt Beyi" ve "Hâfız Efendi" diye tanındığı Manisa'da irşad faaliyetini sürdürürken 24 Nisan 1952 tarihinde fâili meçhul bir cinayete kurban gitti.

Eserleri. 1. *Hülâsatü'l-âdâb fi reddi's-serâb*. Müellif bu eserini genç yaşta ölen kardeşi Ahmet Sadık adına yazmıştır. 1938'de Halep'te Maarif Matbaası'nda ba-

İbrahim Halil Soğukoğlu'nun *Kenzü'l-maârif* adlı eserinin müellif hattı nüshasının iki sayfası (Fehmi Soğukoğlu özel kitaplığı)

sılan eser müellifin hayatta iken çıkan tek kitabıdır. 1989'da Latin harflerine aktarılarak İstanbul'da da basılmıştır. 2. *Divân-ı Kenz-i Şümûs*. Türkçe, Kürtçe ve Arapça manzumelerden oluşan yaklaşık sekiz bin beyitlik divan ilk defa 1994'te İsviçre'de basılmış, 2001 yılında Süleyman Gökso başkanlığındaki bir heyet tarafından Latin harflerine çevrilerek İstanbul'da yayımlanmıştır. Kenan Erdoğan ve Tuğba Aydoğan bir makalede bu divanı incelemişlerdir (bk. bibl.). 3. *Kenzü'l-maârif*. İmanın şartlarının açıklandığı eser 560 soru ve cevabından oluşmaktadır. 2004'te İsviçre'de Arap harfleriyle ve 2008'de İstanbul'da Latin harflerine çevrilerek basılmıştır. 4. *İlmihal*. *Kenzü'l-maârif*'le birlikte yayımlanmıştır. 5. *Tulû'*. İmanın şartları ve namazın farzlarının tasavvufî yönden açıklanmasına dairdir. 1980'de Latin harfleriyle İstanbul'da basılmış, 2001'de de önceki baskıda yer alan hatalar düzeltilerek yeni baskısı yapılmış, 2010 yılında İbrahim Halil Efendi'nin diğer eserleriyle birlikte Arap harfleriyle yayımlanmıştır. 6. *Biliş ve Görüşlerim*. Eser, müellifin gençlik yıllarında başından geçen bazı olaylar ve bu olaylardan alınacak derslerle ilgilidir. Baskıları *Tulû'* ile birlikte yapılmıştır. 7. *Muhtelif Risâleler*. Halil Efendi'nin çeşitli notlarla birlikte eserlerinden önemli görüldüğü yerleri iktibas ettiği kitabı olup 2010'da *Tulû'* ile beraber basılmıştır. *Kenzü'l-maârif*'te

zikrettiği *Ma'rifetü'l-enbiyâ* adlı eserine rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Halil Soğukoğlu, *Hülâsâtü'l-âdâb fi reddi's-serâb*, İstanbul 1987, s. 79, ayrıca bk. Muhtifin Soğukoğlu'nun girişi, s. 9-41; R. Lescot, *Le Kurd Dagh et le mouvement mouroud*, [baskı yeri yok] 1940, s. 9-19; Mustafa Öztürk, *1938 / Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faliyetleri*, Ankara 1995; Reşid Hamû, *Şevretü cebelü'l-Ekrâd*, Halep 2001, s. 38-76, ayrıca bk. tür. yer.; Fehmi Soğukoğlu, *İbrahim Halil Efendi'nin Hayatı ve İtikadi Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 2001), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-41; Seyho Ali, *Cebelü'l-Kürd ibbâne'l-intidâbi'l-Fransî*, Halep 2005, s. 23-85, ayrıca bk. tür.yer.; M. Na'sân Halebî, *Şeyh İbrâhim Halil Kimdir*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 1-4, 89-170; Kenan Erdoğan – Tuğba Aydoğan, “Manisa'da Medfun Mutasavvif Bir Şair: Seyyid İbrahim Halil Efendi ve Divanı Kenz-i Şümûs”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/3, Manisa 2013, s. 273-293.

FEHMI SOĞUKOĞLU

SOHUM

Abhazya'nın başşehri.

Karadeniz'in doğu kıyısında önemli bir liman şehri olan Sohum'u (bugün Suchumi / Sukhumi) Abhazlar Akua / Akea; Gürcüleri Sokhum, Aku; Mingreller Agujika; Türkler Sohunkale; Ruslar Sokhumi / Sukhum şeklinde adlandırır. Sohum ismi Gürcüce'de “kayın, akgürgen ağacı” an-

lamındaki *tskhomi / tskhumiden* gelir. Eski Yunan kaynaklarında Dioskuria, Latin kaynaklarında Sebastopolis olarak geçer. Antik geleneğe göre şehre, yolcuların ve denizcilerin tanrıları olan Kastor ve Polidevkes adlı ikiz kardeş için Dioskure / Dioskurya denmiştir.

Tarihi milâttan önce 2000 yılına kadar uzanan Dioskurya, Milletler'in esir ticareti yaptığı bir iskelesi durumundaydı. Hele-nistik dönemde önemli bir ticaret merkezi oldu. Coğrafyacı Strabon, milâttan önce III ve I. yüzyıl kaynaklarına dayanarak şehirde yetmiş farklı milletin yaşadığını bildirir (*İlk Çağlardan Günümüze Abhazya Tarihi*, s. 47). Aynı dönemde Pontus Kralı VI. Mithridates'in (m.ö. 120-63) buraya gelişle şehir büyüdü, tersane kuruldu ve adına sikke bastırıldı. Plinius'a (23-79) göre Sohum, Roma'nın Apsilya sahillerindeki en eski dayanak noktasıdır. Daha sonra Kolhid'de krallık karıştı, VI. Mithridates, Kolhid'i Pontus'a bağladı. Ardından Roma ve Pontus Krallığı Kolhid yüzünden savaşa tutuştu. Abhazlar da bu savaşa dahil oldu. Sonunda Romalılar Kolhid'i ele geçirdi. Sohum'un adını İmparator Oktavya'nın anısına Sebastopolis olarak değiştirdi (Beygua, s. 16). Bu dönemin hemen sonrasında yaşayan Flavius Arrian, Sebastopolis'te kışlaların, at ahırlarının, cephanelerin, yiyecek depoları ve hasta bakım yerinin bulunduğu, sur ve hendekle çevrili olduğunu yazar (*İlk Çağlardan Günümüze Abhazya Tarihi*, s. 54). III. yüzyılda Sebastopolis sadece Abhazlar'ın değil bütün Kafkasya'nın ticaret merkeziydi. Buradan İran, Şam ve Mısır'a giderek ticaret yapılmaktaydı. Ancak bu durum uzun sürmedi, şehir IV. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinden gelen kavimlerin etkisiyle dağılma sürecine girdi. 542'de Bizanslılar şehri boşalttı ve kalesini Sāsânîler'in eline geçmesini engellemek için yıktı. 565'te Bizans İmparatoru I. İustinianos kaleyi ve Sebastopolis'i yeniden kurdu. VII. yüzyılda Doğu Gürcistan'a yönelik Arap akınları buraya kadar ulaşmadı. Abhaz beyleri birleşip VIII. yüzyılda bir krallık kurdular, ardından Abhaz Kartvel Krallığı döneminde Sohum büyük bir şehir ve önemli bir yönetim merkezi oldu. Fakat XIII. yüzyılın sonunda önemini kaybetti. Cenovalılar'ın Karadeniz'de yeni koloniler kurması üzerine Sebastopolis yeniden öne çıktı (Kırzioğlu, s. 3). Cenovalı tüccarların gelişle şehir canlandı, iki asır boyunca Ceneviz kolonisi olarak gelişme gösterdi. Bu dönemden itibaren Batı haritalarında Sebastopoli, Skanoskopoli, San-Sébastien, Sevast gibi adlarla yer